

усвідомити увесь спектр функціонування кордону. При цьому важливого методологічного значення набуває характеристика державного кордону як системи, тобто органічної сукупності елементів, а не їх простої суми. Усвідомлення взаємозв'язків у системах, взаємозалежності її елементів сприяє розумінню тенденцій у політичному процесі становлення та функціонування кордону, його динамізму, розвитку й трансформації. Зокрема, функціональні потреби розвитку державного кордону зумовлюються змінами як зовнішньополітичного, так і внутрішньополітичного контекстів, що супроводжується трансформаційними перетвореннями на різних рівнях та в окремих сферах міждержавної взаємодії. Системний підхід дає змогу розкрити основу формування кордону, його системну якість і завдяки цьому дослідити його як єдине ціле. Методологічна роль системного підходу в дослідженнях посилюється поєднанням з принципом історизму або історичного аналізу явищ.

Джерела та література

1. Бебик В. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика : монографія / В. М. Бебик. – К. : МАУП, 2000. – 384 с.
2. Колосов В. А. Геополитика и политическая география : учебник для вузов / В. А. Колосов, Н. С. Мироненко. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 479 с.
3. Колосов В. А. Теоретическая лимология: новые подходы / В. А. Колосов // Международные процессы. – 2003. – № 3 (сентябрь–декабрь) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.intertrends.ru/three/004html>
4. Лоскутов А. Ю. Синергетика и нелинейная динамика: Новые подходы к старым проблемам / А. Ю. Лоскутов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ute.jnr.ru>
5. Макар Ю. І. Політологія : навч. посіб. / Ю. І. Макар, О. Д. Докаш, Т. П. Лаврук. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2010. – 596 с.
6. Максимова О. М. Використання синергетики у дослідженні політичних систем / О. М. Максимова // Вісник СевНТУ. Вип. 100 : Політологія : зб. наук. пр. – Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2009. – С.45–49.
7. Шляхтун П. Політологія: теорія та історія політичної науки / П. П. Шляхтун. – К. : Либідь, 2002. – 576 с.

УДК 911.3:32

Н. С. Корона – кандидат географічних наук, асистент кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Політико-географічний аналіз територіально-політичних систем

Роботу виконано на кафедрі країнознавства та туризму КНУ ім. Т. Шевченка

Стаття присвячена проблемам дослідження територіально-політичної систем (ТПС), як об'єкта вивчення політичної географії. Сформульовано основні положення до схеми політико-географічного аналізу територіально-політичних систем на мікро-, мезо- та макрорівнях. Зінтерпретовано поняття, що формують сучасне поле політико-географічних досліджень ТПС на різних ієрархічних рівнях.

Ключові слова: країнознавство, політична географія, територіально-політична система (ТПС), системний аналіз, геополітична структура світу.

Koroma N. S. Politico-geographical Analysis of Territorial and Political Systems. The article is devoted to the research problems of territorial and political system (TPS) as an object of study of political geography. The main principles to scheme politico-geographical analysis of territorial and political systems on the micro-, meso- and macro levels were made. The system of concepts that form the modern field of politico-geographical research TPS on different hierarchical levels was interpreted.

Key words: political geography, territorial and political system (TPS), system analysis, geopolitical structure of the world, geopolitical region.

Актуальність проблеми. Кінець ХХ ст. характеризувався розгортанням незворотних трансформаційних процесів у суспільстві. Це стало основою змін у культурному, політичному, соціально-економічному та науковому житті суспільства.

Щоб наукові дослідження відповідали сучасним викликам у суспільстві та вирішували низку нових питань, географічна наука теж потребувала впровадження інноваційних положень та ідей. Пройшовши тернистий шлях наукових пошуків, географи різних українських шкіл вийшли на високий рівень і розвили (або відновили) чимало нових суспільно-географічних напрямків. Серед яких є й «країнознавство».

Країнознавство, як область знань, описує навколишній світ уже понад триста років. Сьогодні ж вже як міждисциплінарний напрям «країнознавство» має всі ознаки сучасної системної науки та надзвичайно широкий об'єктно-предметний потенціал для вивчення. Країнознавчі дослідження охоплюють такі аспекти територіальної організації життя суспільства (країн, регіонів): географічні, цивілізаційні, міжнародно-історичні, соціоетнічні, (гео)економічні, (гео)політичні, інформаційно-комунікативні, безпекові та ін. Залежно від мети дослідження, країнознавчий аналіз може зосередитися на вивченні одного ключового аспекту життя суспільства. Зокрема, поняття «територіально-політична організація» являє собою взаємозв'язок, взаємозалежність та взаємопідпорядкованість таких передумов і чинників, що впливають на політичну чи іншу діяльність на території (акваторії) та утворюють політосферу держави.

Політосфера держави є об'єктом дослідження політичної географії та геополітики. Особливості розвитку політико-географічної думки, процес формування об'єктно-предметного поля дослідження політичної географії, методологічних підходи відображені у працях відомих українських географів М. С. Дністрянського [1; 2], П. О. Масляка [3], С. В. Трохимчука [4], О. І. Шаблія [5], Б. П. Яценка [6; 7] та ін. Політична географія є дуже популярною серед західних дослідників, зокрема в численних працях американського географа Джона Еґнью детально досліджуються питання становлення політичної географії як наукового напрямку та її широке прикладне значення [8; 9; 10].

Донедавна політична географія намагалася пояснити політичне життя та політичні процеси на певній території її географічним положенням, головним чином як розуміти саме географічну природу творення держав і міждержавних відносин (або конфліктів). Сьогодні ж основні зусилля політичної географії спрямовані більше на спроби розкрити суть взаємодії політичної сфери з суспільно-економічними та природними умовами території; пояснити розподіл політичної влади на різних політико-географічних рівнях (національному, наддержавному) через призму географічного уявлення, групової та інституційної приналежності людей. Так, спостерігається переорієнтація фокусу уваги політичної географії, зміни її об'єктно-предметної сутності. Об'єктом дослідження політичної географії стає *територіально-політична система*, яка представляється сукупністю об'єктивних елементів політичної сфери й функціонує на певній території та може відрізнятися від іншої системи рівнем складності, масштабом [7].

Мета дослідження. Вивчення ТПС на будь-якому рівні й не залежно від її складності потребує чіткої схеми системного політико-географічного аналізу, що й формує таку мету роботи: сформулювати основні положення до складання орієнтовних схем політико-географічного аналізу територіально-політичних систем; запропонувати власні схеми системного політико-географічного аналізу ТПС на різних географічних (ієрархічних) рівнях.

Завдання. Обрана мета обумовила розв'язання низки дослідницьких завдань, найголовнішим серед яких є інтерпретація системи понять, що формує сучасне теоретико-методологічне поле політико-географічних досліджень ТПС та дозволяє сформулювати основні положення схеми політико-географічного аналізу, які враховували б сучасні геоекономічні та геополітичні виклики. Використання методів системного аналізу й синтезу, індуктивно-дедуктивного доведення, абстрагування та логічних побудов забезпечить системність формування теоретико-методологічних основ аналізу територіально-політичних систем.

Виклад основного матеріалу. Для розробки схеми системного політико-географічного аналізу ТПС на різних географічних (ієрархічних) рівнях необхідне чітке розуміння основних положень концепції Дж. Еґнью «політико-географічних місць» [7], яка дає уявлення про територіально-політичну організацію суспільства на різних територіальних рівнях. Політико-географічне місце інтерпретується: *по-перше*, як осередок політичного простору та є полем суспільних взаємодій на різних ієрархічних рівнях, від локального до глобального; *по-друге*, в просторовому контексті, як ефект місця, обґрунтовуючи територіальні відмінності, які виникають у ході політичних процесів. Ця концепція поєднує окремі напрями досліджень у політичній географії й сприяє її інтеграції з іншими напрямками географії.

Виділяють два типи ТПС: 1) *ТПС де-юре* – системи, що діють на визначеній території у певних юридично оформлених межах; 2) *ТПС де-факто* – об'єктивно існуючі ТПС різних географічних рівнів, які виступають осередком політичного розвитку території в силу об'єктивних політико-географічних передумов. Межі таких ТПС можуть не збігатися з офіційними.

ТПС можна вивчати на різних якісних рівнях: національному та наддержавному. Національний рівень системи – як правило, це ТПС де-юре, що формуються в адміністративних та правових межах певної держави. ТПС на наддержавному рівні – формуються на мезо- та макрорівнях і їх межі залежать від динаміки зміни балансу геополітичних сил на глобальному рівні.

Фіксуєючи структурні або функціональні особливості ТПС, можна сформулювати типологічні відмінності для всіх різновидів географічних місць. Аналіз сукупності цивілізаційних, історико-географічних, внутрішньополітичних ознак дає підстави для проведення типології для ТПС національного рівня, на наддержавному рівень – типологія має виходити з особливостей позиціонування ТПС у світосистемі.

Сучасні політико-географічні дослідження територіально-політичних систем проводяться на різних географічних (ієрархічних) рівнях [7; 8]. До ТПС мікрорівня відносимо держави, політико-адміністративні одиниці держави, інші географічні місця національного рівня; до ТПС мезорівня – історико-географічний або етнокультурний регіон, регіональне інтеграційне утворення, геополітичний регіон, інші географічні місця наддержавного рівня; до ТПС макрорівня – геополітична структура світу.

Ключові положення **системного політико-географічного аналізу ТПС мікрорівня:**

1. Географічний вимір простору ТПС: межі, суб'єкти.
2. Цивілізаційні ознаки та історико-географічні передумови формування території.

3. Детермінанти політичного розвитку території (демографічні, соціокультурні, освітні, електоральні, інформаційно-комунікативні, економічно-комунікаційні, політико-правові та силові ресурси, етнічний склад населення, територіальна ідентичність, зони (можливих) конфліктів).

4. Внутрішньополітичні відмінності ТПС (співвідношення політичних сил та політична свідомість населення, територіально-організаційна структура партій та інших громадських організацій).

5. Позичування ТПС у системі політико-економічних відносин із системами такого ж чи вищого рівня: цілі та напрямки внутрішньої/зовнішньої політики ТПС, дифузія ознак, зовнішні комунікації території, інтеграція локальних систем, адаптація території до загальнонаціональних та глобальних впливів.

Основні положення **системного політико-географічного аналізу ТПС мезорівня**:

ТПС, що існують де-факто:

1. Історико-географічні передумови формування території.

2. Вимір географічного простору ТПС мезорівня: межі, суб'єкти.

3. Функціональні простори поля взаємодії ТПС: цивілізаційний, соціоетнічний, інформаційно-комунікативний, гео економічний, геополітичний, безпековий. Зони (можливого) конфлікту.

4. Геополітичне та гео економічне положення ТПС: місце та роль в геополітичній структурі світу, відносини із сусідніми регіонами, регіонами вищого рівня чи геополітичними центрами.

ТПС, що існують де-юре,

1. Історико-географічні (політичні, економічні та ін.) передумови створення інтеграційного утворення. Етапи формування та склад учасників.

2. Організаційно-управлінська структура інтеграційного утворення. Місія та роль, цілі та напрями діяльності.

3. Політичний розвиток території інтеграційного утворення (демографічні, соціокультурні, освітні, електоральні, політико-правові ресурси, етнічний склад населення, територіальна ідентичність).

4. Внутрішньополітичні відмінності регіону (регіональне співвідношення політичних сил та політична свідомість населення, територіально-організаційна структура партій та інших громадських організацій).

5. Детермінанти геополітичного ресурсу (інформаційно-комунікативні, економічно-комунікаційні та силові ресурси, зони (можливих) конфліктів). Регіональні лідери утворення.

6. Політико-географічне положення інтеграційного угруповання (позиціонування в системі політико-економічних відносин із системами такого ж чи вищого рівня: дифузія ознак, зовнішні комунікації території, інтеграція локальних чи національних систем, адаптація території до регіональних та глобальних впливів).

Аналізуючи геополітичну структуру світу, як моделі глобальної територіально-політичної організації, можна винести на розгляд такі положення:

1. Геополітична структура світу: цивілізаційні та глобалістичні аспекти формування.

2. Параметри територіально-політичної організації світу: склад та взаєморозміщення основних суб'єктів, динамічність міжнародно-політичних взаємин.

3. Характеристика просторових пропорцій (віддаленість, сусідство), територіальних зв'язків (політичних, економічних, культурних тощо) та геополітичних залежностей (вплив, взаємодія, тяжіння, позиціонування та ін.) в межах світосистеми.

4. Глобальні проблеми та геостратегія основних акторів.

Підходи до системного аналізу ТПС будь-якого рівня можна змінювати залежно від об'єктно-предметної сутності та мети й проводити вузькоспеціалізовані дослідження вивчаючи або окремі елементи ТПС, або ж територію з погляду якоїсь ключової (вузлової) проблеми.

Результати й висновки. Нове покоління політико-географів суттєво розширює поле наукового пошуку в дослідженнях політосфери, змінивши дискурс політичної географії. Переосмислення класичної теоретичної спадщини та пошук нових положень та ідей, реалізація адаптованих до сучасності практичних завдань дає підстави говорити про актуальність такого напрямку досліджень. Поява в політичній географії терміну «територіально-політична система» розширила поле політико-географічних досліджень. Практичне впровадження схеми системного політико-географічного аналізу дасть змогу вивчати проблеми територіально-політичної організації суспільства на різних ієрархічних рівнях світосистеми, а також проводити вузькоспеціалізовані дослідження окремих елементів ТПС, або ж аналізувати територію з погляду якоїсь ключової (вузлової) проблеми.

Джерела та література

1. Дністрянський М. С. Геополітичні доктрини і підходи: критичний аналіз методології : монографія / М. С. Дністрянський. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 114 с.
2. Дністрянський М. С. Політична географія та геополітика України : навч. посіб. / М. С. Дністрянський. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2010. – 344 с.
3. Масляк П. О. Країнознавство : підручник. – 2-ге вид., випр. – К. : Знання, 2008. – 292 с.
4. Трохимчук С. В. Політична географія світу : навч. посіб. / С. В. Трохимчук, О. В. Федунь ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Факультет міжнародних відносин. – 2-ге вид., перероб., доп. – К. : Знання, 2007. – 422 с.
5. Шаблій О. І. Соціально-економічна географія України : навч. посіб. / О. І. Шаблій, М. І. Білецький, Б. І. Заставецький ; Олег Іванович Шаблій (ред.). – 2-е вид., перероб. та доп. – Л. : Світ, 2000. – 679 с.
6. Яценко Б. П. Політична географія та геополітика : навч. посіб. / за ред. Б. П. Яценка ; Б. П. Яценко, В. І. Стафійчук, Ю. С. Брайчевський ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Либідь, 2007. – 255 с.
7. Яценко Б. П. Особливості територіально-політичних систем національного і транснаціонального рівня (до проблем концепції географічних місць) / Б. П. Яценко // Міжнародна наукова конференція «Географія: виклики ХХІ століття» присвячена 80-річчю географічного факультету Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (м. Сімферополь, 08–12 квітня 2014 р.) // Геополітика и екогеодинамика регионов. – Симферополь, 2014. – Т. 10, вып. 2. – С. 69–71.
8. Agnew J. Making Political Geography / John Agnew. – [Human Geography in the Making]. – London : Department of Geography, UCLA, 2002.
9. Agnew J. A Companion to Political Geography / J. Agnew, K. Mitchell, G. Toal. – Placewell, 2008.
10. Agnew J. A Place and Politics: The Geographical Mediation of State and Society / J. A. Agnew. – London : Routledge, 1987. – 267 s.